

VANITAS OG MEMENTO MORI

TEORI: HUSK, AT LIVET IKKE VARER EVIGT

Memento mori. Kender du udtrykket? Det er en påmindelse om livets korthed – at livet ikke varer evigt. Oprindeligt blev formuleringen “Memento te mortalem esse” (Husk, at du er dødelig) brugt som inskription på triumfvogne i det antikke Rom, hvor sejrherren også havde en slave stående ved sin side, der hviskede det i øret på ham, så han ikke skulle blive overmodig.

I dag er udtrykket noget, vi typisk ser på folk med tatoveringer. For et par år siden kom der også en app, Wecroak, der er inspireret af et gammelt buddhistisk ordsprog om, at man kun bliver et lykkeligt menneske, hvis man fem gange om dagen får en påmindelse om, at man skal dø. Appen sender derfor dagligt sin modtager fem påmindelser om døden. Også fraser som “Lev stærkt – dø ung” handler om, at man skal leve livet i dag uden at tænke over morgendagens bekymringer.

VI ER FORGÆNGELIGE OG FORFÆNGELIGE: DET ER, HVAD VANITAS BETYDER

Når vi i et kunsthistorisk perspektiv taler om at ‘gribe dagen’ – som i øvrigt kommer af endnu et latinsk udtryk: *carpe diem* – bruger vi foruden *memento mori* også begrebet *vanitas*. Direkte oversat fra latin betyder *vanitas* *forfængelighed*. Netop forfængeligheden forbinder man oprindeligt med den romerske digter Ovids myte om Narcissus, der bliver forelsket i sit eget spejlbillede. Dette hovmod af selvforelskelse straffede guderne, for Narcissus så aldrig andre end sig selv og endte derfor som et ulykkeligt menneske, der døde uden nogensinde at have elsket rigtigt. Moralen er, at man jo ikke kan elske et spejlbillede. Hermed understreges *forfængeligheden*, som også ligger i *vanitas*begrebet: at intet varer evigt, og at alting forgår.

Stillebengenren er et af de steder i kunsthistorien, hvor man allerbedst kan undersøge vanitas- og memento mori-symbolikken. Uanset fra hvilken periode vi ser på stilleben, springer det i øjnene, at disse (især) malerier er tvetydige. På den ene side oplever vi en bogstavelig hverdagsbetydning, der typisk afbilder smukke festmåltider og overdådige blomsteropsatser som tegn på rigdom. På den anden side oplever vi en dybere og mere flertydig symbolsk betydning, der har at gøre med tro og kristen moral: Husk, at du skal leve som et godt (kristent) menneske – og husk, at din jordiske rigdom ikke hjælper dig i efterlivet.

Præcis denne dobbelthed er indeholdt i begrebet vanitas, og kunstnere kan bruge den til at skildre tilværelsens ulidelige tilstand: På den ene side er tilværelsen frugtbar, smuk og livsbekræftende, og på den anden side er den forloren, forfalden og ikkeevig. "Forfængelighedernes forfængelighed" (lat.: vanitas vanitatum) er den latinske talemåde, der bruges til at beskrive paradokset: I alt det skønne, alt det frugtbare og alt det begærede lurer bevidstheden om, at livet skal slutte. Den smukke blomsterbuket visner, den lækre vin bliver drukket op, og kærligheden ophører altid. Stillebenmalerierne skriger nærmest "Memento mori!"

STILLEBENMOTIVER HANDLER OM LIV OG DØD

Ret forenklet kan man sige, at vanitassymbolikken skildrer to sider af den menneskelige tilværelse: Umiddelbart ser tilværelsen luksuriøs, ekstravagant og smuk ud. Dette syn er imidlertid overfladisk, og lige under den velpolerede overflade blotter vanitassymbolikken menneskets evige hungren efter materiel lykke og rigdom. Den lykke kan ikke fastholdes. I virkeligheden medfører den tomhed og udstiller livets skrøbelighed – og forgængelighed.

Begreberne vanitas og memento mori minder os altså om, at vi skal huske at leve livet, mens vi gør det, som den danske digter Piet Hein skrev. Og så kan du jo også lige tænke over, om det vitterligt er så vigtigt at sidde og studere dig selv i spejlet, næste gang du er på café med en ven. Eller hvad med den lækre person, der vandrede forbi dig på strøget med oprullede ærmer, så du kunne skimte dødningshovedet tatoveret på underarmen. Lever vedkommende mon livet fuldt ud, som om hver dag var den sidste? Eller iscenesætter personen bare sig selv sådan?

Imens du tænker over det, kan du så passende høre Nik og Jays sang "En dag tilbage": "Lev mens du gør det, elsk mens du tør det."

ANALYSE: INSPIRATION TIL DINE UNDERSØGELSER

Når du skal bruge vanitas- og memento mori-symbolikken i din billedkunstanalyse, er der en række symboler, der er gode at kende, hvis du vil forstå forskellen på det, du ser på det denotative niveau i værket, og det, du ser på det konnotative niveau i værket.

Det *denotative* niveau er det, du ser fuldstændig objektivt, altså selve motivet, som du beskriver ved hjælp af en formanalyse. Derimod er det *konnotative* niveau det, du ser, hvis du arbejder på at tyde værkets dobbelthed – det, som man også kalder for den ikonografiske analyse.

Når du analyserer kunst og visuel kultur ud fra begreberne vanitas og memento mori, kan du aldrig nøjes med at analysere værkets form. Hvis du gør det, beskriver du bare det, du ser på overfladen, og det er uinteressant, hvis du vil have symbolikken i spil. Derfor skal du altid undersøge indholdet og konteksten. For hvorfor skal beskueren af et kunstværk i 1600-tallet have en påmindelse om, at døden var forsvindende tæt på? Og hvorfor skal vi som beskuerere af et samtidskunstværk i dag mindes om, at en dekadent tilværelse står for fald?

I kunsthistorien findes et hav af eksempler på kendte værker i forskellige udtryksformer, du kan analysere med vanitas og memento mori som teoretisk udgangspunkt.

UNDERSØG KUNSTNERE SOM:

- Wes Lang
- Adam Saks
- Caravaggio
- Francisco de Zurbarán
- Jacob Dahlstrup
- Christian Lemmerz
- Damien Hirst
- John Olsen
- Simone Aaberg Kærn
- Peter Callesen
- Willem Claesz Heda
- Pieter Claesz
- Wolfgang Tillmans
- Ori Gersht
- Ralph Goings
- Rachel Ruysch
- Audrey Flack
- David Bailly
- Sam Taylor-Wood
- Dan Bannino
- Marco Evaristti
- Rose Eken
- Viggo Johansen
- Michael Kvium
- Helen Chadwick
- Erik A. Frandsen
- Claes Oldenburg
- Rune Bosse
- Christoffer Munch Andersen
- Annika von Hausswolff

Nedenfor har vi samlet en liste over kendte symboler knyttet til begreberne vanitas og memento mori. Listen er inddelt i denotativt og konnotativt niveau.

DET DENOTATIVE NIVEAU	DET KONNOTATIVE NIVEAU
Konkylier	Skrøbelighed, kommer fra eksotiske lande, samlerobjekt, begær, overdreven rigdom
Ure, timeglas	Minder os om, at vi skal dø, og at intet varer evigt
Slagtede (døde) dyr	Minder os om, at vi skal dø, og at intet varer evigt
Insekter, død, forfald, råddenskab	Minder os om, at vi skal dø, og at intet varer evigt
Glas, spejle, glaskugler	Skrøbeligt, alting kan gå itu, intet varer evigt
Kranier, knogler	Alt forfalder og svinder hen
Sæbebobler	Et menneskeliv er som en sæbeboble – noget, der kun varer et ganske kort øjeblik. Boblen brister for øjnene af os
Breve, gamle fotos	Elementer fra livet, der gik, og som vi ikke kan få tilbage
Musikinstrumenter	Fornøjelse, dans, erotik. Men de virker kun, så længe et levende væsen spiller på det
Mad, der er delvist spist op	Overflod, hovmod, ekstremt forbrug
Stearinlys	Livets gang, intet varer evigt
Mønter, smykker, medaljer, guld	Overdreven rigdom, at leve over evne
Buster af magthavere	Kejser, konge, jordisk magt (modsat guddommelig magt)
Granatæble	Evigt liv, frugtbarhed
Druer	Utugt, lyst, forgængelighed
Aber	Lyst og synd

ELEVARBEJDE

PRAKSIS: INSPIRATION TIL DINE UNDERSØGELSER

Når du vil undersøge begreberne *vanitas* og *memento mori* i praksis, er det oplagt at tage fat i en af de visuelle udtryksformer, hvor begreberne bruges allermest, nemlig i tatoveringskunsten. Prøv i første omgang at gå på besøg hos den lokale tatovør, og lad dig her inspirere af tatovørens visualiseringer af de symboler, der er med på listen. Tag fotos af visualiseringerne, og google dig frem til flere, når du kommer hjem. Prøv også at søge på symbolerne på nettet. Print dem ud, klip i dem, sæt dem sammen på ny, og dan dermed dine egne visualiseringer. På den måde kan du skabe skitser til dit eget tatoodesign.

Når du har skabt dit eget tatoodesign, skal du overveje, hvor det er bedst at placere det på kroppen: Hvis dit design fx er rundt, kan du med fordel placere det ved knæet eller på overarmen. Eller måske omkring navlen? Er dit design aflangt, vil det måske fungere bedre på skinnebenet? Gå tilbage til skitseteknikken igen. Denne gang skal du skitsere en menneskekrop og derefter forsøge at placere dit design, hvor det passer bedst på kroppen. Hvis du gerne vil arbejde med at overføre dit eget design på din egen krop, kan vi anbefale at du bruger en simpel kalkérteknik. Efterfølgende kan du arbejde med at påføre farver på dit motiv, hvor du træffer bevidste valg om, hvad farver vs. ikkefarver gør ved det samlede udtryk. Som altid i dine praksisundersøgelser skal du planlægge, hvordan din form (altså selve designet) hænger sammen med dit indhold (altså symbolerne), og hvordan det opfattes i konteksten – her når du placerer værket på din egen krop.

Men måske tænder du slet ikke på tatoveringer? Måske er du mere til maleri eller formgivning i 3D? Måske har du lyst til at forme et kranium i ler? Eller måske vil du arbejde mindre eksplicit med teorien og i stedet for undersøge, hvordan teorien kan iscenesættes gennem en leg med sæbebobler? Måske finder du et gammelt stykke frugt i din taske og bruger det som udgangspunkt for din undersøgelse af praksis?

TIL VIDERE LÆSNING I BOGEN

Teoriartiklen “Mad” handler også om mad og madmotiver i en bredere kontekst. I “Semiotik” kan du læse mere om, hvordan billeder af genstande og betydning kædes sammen. I teorien om “Affekt” handler det om de følelser, du knytter til genstande.

KILDER

- Andersen, Frederik Bjerre: “Vanitas. I nuet, kunsten og historien”. *Indput*, nr. 4, 2017
- Benn, Ove & Jørn Jacobsen: “Veritas og vanitas – sandhed og forfængelighed”. I Henrik Haugstrup (red.): *Mytemotiver i dansk*. Aarhus: Systime, 1999
- Christensen, Johnny & Lise Gotfredsen: Memento mori. *Den Store Danske*
- Jensen, Anders Gaardboe: “Stilleben – før & nu”. I Anders Gaardboe Jensen (red.): *Det stille liv. Illusion & virkelighed*. Holstebro Kunstmuseum, 2015
- Ovid: “Forvandlinger”, 3. sang, vers 341-510. I Henrik Haugstrup (red.): *Mytemotiver i dansk litteratur*. Aarhus: Systime, 1999

ELEV ARBEJDE

